

L'ÚS DELS ARABISMES EN DUES NOVEL·LES PUBLICADES RECENTMENT AL PAÍS VALENCIÀ

Per
JOSEP FORCADELL SAPORT
Universitat d'Alacant

0. Introducció

La presència dels arabismes ha tingut i té un pes considerable en el conjunt del cabal lèxic català; es molt menor en les construccions sintàctiques, on sols romanen unes poques locucions adverbials i algunes exclamacions, i la podem considerar pràcticament irrellevant en la morfologia.

Aquesta influència en el lèxic i en la toponímia de les terres de llengua catalana és major en els parlars valencians, en el de les comarques catalanòfones de l'Ebre i, un poc menys, en els parlars baleàrics.

La llarga presència de la cultura islàmica als Països Catalans des del segle VIII fins a la primera dècada del segle XVII va fer possible un contacte de llengües, a través de fases diferents, que va deixar en el català una empremta característica.

Per camps semàntics, els arabismes es concentren, prioritàriament, a les àrees que van rebre un fort impuls a càrrec de la cultura islàmica: l'agricultura, la ciència, les institucions administratives, el comerç, les tècniques militars, la construcció, etc. (M.J. RUBIERA, 1993).

D'altra banda convé distingir entre arabismes tradicionals, molts dels quals estan en desús perquè han desaparegut les institucions o les tècniques que designaven, i els arabismes moderns que, pel potencial i el protagonisme del món araboislàmic continuen entrant en les llengües occidentals. Uns altres han perviscut fossilitzats en la toponímia.

Així, doncs, són encara molts els arabismes vius a les diferents terres del domini lingüístic català. En alguns casos tenen accepcions diferents o sols atenyen àmbits territorials reduïts.

Hem estudiat ací una petita mostra dels arabismes, o paraules que podrien ser arabismes, utilitzats en dues novel·les publicades els darrers anys al País Valencià: *Allah Akbar (El morisc)*, de Miquel Ferrà, Alzira, 1989, i *Ribera*, de Josep Lozano, Alzira, 1991, totes dues de l'editorial Bromera d'aquella població.

Allah Akbar està ambientada en la segona meitat del segle XVI a la Vall d'Albaida i al Sàhara, en la ruta de Marràqueix fins a Timbuctú. L'autor, mallorquí, intenta recrear la cultura morisca a les terres valencianes. No tindrem en compte la inclusió de paraules i invocacions en àrab al llarg de l'obra situades en el context de l'expedició militar a Timbuctú, per bé que és una font també vàlida per a analitzar els arabismes en la literatura catalana actual.

L'altra novel·la, *Ribera*, no té personatges arabòfons ni moriscos valencians. Està situada en l'època actual i utilitza el recurs d'unes investigacions a fi d'esbrinar un assassinat per a retre homenatge al parlar de la Ribera del Xúquer, comarca d'on és originari Josep Lozano.

En un cas, Miquel Ferrà busca intencionadament els arabismes i elements culturals del món morisc per a donar una major versemblança a la narració, en l'altre, en *Ribera*, el doll lèxic del valencià central serà el que arrossegàrà, inconscient, aquelles recialles heretades de la llengua i la cultura àrabs.

1. Característiques dels arabismes de la novel·la

Allah Akbar (El morisc)

1.1. Presència d'arabismes propis o vigents, només, a les Illes Balears, d'on prové l'autor, aplicats a mudèjars i a moriscos valencians.

1.2. Transcripció o ús de mots i locucions àrabs. En algun cas no els hem identificats com a mots propis del Xarq al-Andalus o d'Al-Andalus.

1.3. L'autor, per a facilitar la comprensió dels arabismes, que son nombrosos al llarg de tota la novel·la i, molt sovint, encisadors, recorre sovint a la traducció o l'explicació de l'arabisme o dels cultermes: «almofalla o tropa»; «aiguanafs d'alahzâr, tisanes de flor de taronger».

1.4. Inclusió dels arabismes vius del català general, independentment de les àrees on son vius actualment: *taifa*, *arraïis*...

1.5. Ús de frases i expressions àrabs transcrits i amb l'explicació: «*Allah àkbar* (Déu és el més gran)».

1.6. Creació d'arabismes nous adaptant al català alguns arabismes del castellà: *alcamànies*, *alfajua*.

2. Arabismes usats a *Allah Akbar*

L'entrada que donem correspon al mot o la frase segons l'ús que se'n fa al text.

Aiguanafs d'al-azhâr, tisanes de flor de taronger. Segons Coromines *aiguanaf* i *aiguanafa* sembla ser traducció parcial de l'àrab *mâ' nafha* 'aigua d'olor'. L'Escrig-Llombart no en parla.

Dolços d'alcacil. No figura al DECLC ni a l'Alcover-Moll ni a l'Escrig-Llombart.

Alcamònies. No figura al DECLC ni a l'Alcover-Moll ni a l'Escrig-Llombart. Segons el DLE de la RAE, *alcamonías*, de l'àrab *al-karmâniyya* del llatí *cum⁹um* «semillas que se emplean en condimentos, como anís, alcaravea, cominos, etc.».

Licor d'**Alcassús**. No l'hem documentat en català.

Alfàbies d'aigua. Segons el DECLC, 'gera gran, tenalla', de l'àrab *hâbiya*; mot que no és viu a les terres valencianes. No figura en els vocabularis valencians consultats.

Galetones d'**Alfajua**. No figura al DECLC ni a l'Alcover-Moll ni a l'Escrig-Llombart. En castellà, *alajú*, de l'àrab *al-ħašw*, 'el farcit', «pasta de almendras, nueces y, a veces, piñones, pan rallado y tostado, especia fina y miel bien cocida» (RAE). L'Alcover-Moll recull també la forma *alajú* amb idèntica definició que la RAE i treta del diccionari de Martí Gadea que, sovint, a fi d'eixamplar el seu diccionari traduïa al valencià les entrades i les definicions del DRAE.

Alfaquí. 'El doctor de la Llei', segons el DECLC 'sacerdot i doctor musulma', de l'àrab *faqîh* 'teòleg i juriconsult'. A la Crònica de Jaume I, i en altres documents, es confon amb *alfaquim* de l'àrab *ħakim* 'savi, especialment filòsof o metge'.

Almofalla o tropa. Coromines no en parla, ni Alcover-Moll ni Escrig-Llombart.

El DRAE, de l'àrab *almahala*, «hueste o gente de guerra».

Arrais. Etimològicament es preferible a la forma *arraix*. Arrais d'una **taifa** ('partida') de mercenaris moriscos. Coromines: s.v. *arraix*, 'patró de barca o nau', de l'àrab *ar-râ'is*, 'el cap o capità (de qualsevol empresa)'. El DVC d'Escrig-Llombart, s.v. *arraix*, afig "Por extensión llámase así al superior o jefe que trata de un modo cruel a las personas que tiene bajo su dependencia".

Askari. 'soldat'. Segons la Gran Enciclopèdia Catalana, *âscari* és un 'soldat indígena reclutat per les tropes colonials de determinades potències europees a països de tradició islàmica'. Estaríem davant d'un arabisme contemporani, no documentat abans del segle XIX.

La porta de **Babier-Rum** (Babi-er-Rum), *bab* 'porta'.

Djebel. 'muntanya', nom comú que és utilitzat com a part d'alguns topònims.

Un jac de **guadamessil**. Segons l'Alcover-Moll, *guadamassil* és un 'cuiro adornat amb dibuixos estampats en pintura o en relleu', de Gadamesi, ciutat pròxima a Trípoli o se'n feien. Escrig-Llombart també utilitza *guadamacil*.

Harissa. ‘mena de farinetes’.

Xafarot. L’alfange curt i ample. Alcover el defineix com ‘ganivetàs, arma de tall grossa’, apunta que potser haja arribat a través del castellà *chafarote*. Segons Coromines, ‘coltell, ganiveta’, documentat, entre altres, en Escrig-Llombart (s.v. *jafarot*) o en Martí Gadea (*Terra del Xé*). El relaciona amb un mot berber, OaferuO, ‘sabré’, ‘coltell’.

3. Característiques dels arabismes usats a Ribera

3.1. Els arabismes observats corresponen al lèxic i les locucions del valencià general actual i no sols a l’utilitzat a la Ribera del Xúquer.

3.2. Hi predominen, però, els arabismes relatius als camps semàntics vinculats estretament amb l’agricultura.

3.3. No hi hem percebut cap intencionalitat de l’autor de fer una tria d’arabismes. L’autor ha intentat fer una novel·la amb el bon valencià viu a aquelles terres.

4. Arabismes de Ribera de Josep Lozano

Albelló. Segons Coromines (DECLC) ‘conducte subterrani per on s’escolen les aigües sobreres o brutes’. Carles Ros el defineix com a «Cloaca: conducto por donde van las aguas, o lodo, a las imundicias»; segons el diccionari d’Escrig-Llombart, «desaguadero de las calles, patios, etc.» dóna com a sinònims, *Arbelló*, *aigüera* i *aigüerol*.

Alcoleja. algoleja, segons el DECLC, ‘sector de terra d’al·luvió vora un riu, de l’àrab *Wala*—a ‘recolzacia d’un riu’.

Tros d’**Alficòs**. El DECLC el defineix com una ‘espècie de cogombre’ mot viu al sud del Xúquer, de l’àrab *faqqûs*.

Alicata. «esperant l’alicata» (‘esperant la collida que es fa amb alicates’). Segons Alcover, de l’àrab *al-lakkat* ‘estenalles’, a través del castellà.

Arrop. ‘dolç o confitura elaborats a partir dels most fermentat’. Segons el DECLC ‘xarop de most espesseït, amb bocins de fruita’, de l’àrab *rubb*, ‘suc de fruita cuit fins que queda espès’.

Arrova. Segons Alcover-Moll, de l’àrab *roba* ‘quartal, la quarta part’, ‘unitat de pes equivalent a 10’400 quilograms o sien 26 lliures. Es la quarta part d’un quintar’. Mesura de capacitat molt utilitzada encara. Oscil·la segons la comarca i la matèria mesurada.

Assarbe. És usat com a topònim. L’autor en va confirmar la grafia i desconeixia el seu significat. Mot viu al Baix Vinalopó i al Baix Segura. Terme estudiat per Germà Colón. L’assarb serveix per a drenar les aigües d’escorrenties, amb les quals es poden tornar a regar zones més baixes. Recull les aigües dels ullals i els escorrims agraris, però no els urbans.

Segons Alcover-Moll significa 'rec o séquia'. Antigament apareix escrit açarp, i era mot femení. De l'àrab *as-sarb* «cloaca» segons el *Vocabulista* atribuït a Ramon Martí.

Atifells. 'Estri, aïna', especialment 'el que s'usa com a recipient d'un líquid', 'estris en general', 'efectes de poc valor'. Forma viva al País Valencià (*gatifells*, a Castelló de la Plana i al diccionari de Lamarca; Escrig-Llombart recullen les formes *gatifell*, *tifell* i *atifell*; també està documentada la variant *catifells*). Segons Coromines, tot i la teoria de Solà Solé (àrab Oifâl, 'gerro d'aigua'), seria un encreuament entre ARTEFACTUM i el llatí clàssic ARTICULUS > .ARTIFICULUS 'estri petit'.

Cafida. («una peanya cafida de floretes»). No figura a l'Alcover, ni al Carles Ros ni a l'Escrig-Llombart ni en Jordi Colomina. Joan Coromines, s.v. *Clafert* apunta que és una variant de *cafít*, del verb *clafir* 'esclatar, esclafir'. Diu que es un mot occità que sols documenta en Pin i Arboleadas, escritor del Camp de Tarragona. En un primer moment l'havíem relacionat amb *cafís*, però potser caldria seguir l'explicació de Coromines.

Corfa. 'closca', 'crosta', 'escorça', de l'àrab *qírfa* o *qárfa*, documentat des del 1575 per Onofre Pou. En valencià es el terme de significat més ampli i d'abast geogràfic més estès per a designar l'escorça.

Garrofes. 'fruit del garrofer'. Segons Coromines, de l'àrab vulgar *ḥarrûf*, plural de *ḥarrûba* 'fruit o tavella del garrofer i d'altres llegums'.

Marjal. El DECLC, 'paratge pantanos' de l'àrab *mar*—'prat', quasi exclusivament el situat en les zones pròximes a l'aiguamoll. També documentat en zones humides o ben regades de muntanya.

Raval. 'barri', un altre arabisme. Segons el DECLC de l'àrab hispànic *rabad*.

Séquia. Segons Alcover-Moll, 'excavació llarga i estreta, sovint revestida de pedra o de rajoles, que serveix per a conduir aigua d'un riu o torrent, sia per a abastir poblacions, sia per a regar, per a moure molins, etc.', de l'àrab *s -kiia*.

Taboll. Segons el DECLC 'beneit, bajà estúpid', de l'arrel àrab vulgar *habal* 'aclaparar (certs mals)'. Aplicat a persones té el sentit de despistat, torbat, ignorant. Es el que l'Alacantí i aplicat a una persona es diu "una bacora". Carles Ros s.v. *bacora* diu «Quando la breva està inchada, y ha entrado en color, pero aún no madura, ni en disposición de poderse comer, por no tener sazón, en Valenciano se dize, *taboll*». Segons Escrig-Llombart: «breva no madura, pero entrada ya en color». Potser caldria relacionar-lo amb l'expressió àrab *anta ful* 'tu ets foll'.

«Com si regares a **taona**». La *taona* és una 'mena de cigonyal o palanca per a regar amb aigües somes'. Regar a taona és una faena feixuga feta a mans. De l'àrab *ṭāḥāna*, 'molí'. Mot viu a la Plana de Castelló, la Safor i la Marina Alta. Escrig-Llombart no parla de taona, però sí d'un *taonell*. Coromines és crític amb aquesta lectura deficient de taulell.

Tarquim. 'fang molt fi i en estat de putrefacció'. Segons el Coromines, 'llot', mot valencià, d'un àrab hispànic «*tarkîm*, amuntegament de llot'. Carles Ros el defineix com «el cieno que sacan de algún estanque o lago».

Tramús. Segons el DECLC, de l'hispano-àrab *turmûs*, 'llobí'.

Xarop. 'líquid espés i viscos constituït per solucions de sucres en aigua', de l'àrab *sarâb* beguda, poció', 'xarop'.

Bibliografia

ALCOVER, A.M. i MOLL, Fr. de B.: *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB o Alcover-Moll), Palma de Mallorca, 1926-1985.

COLOMINA, Jordi: *El Valencià de la Marina Baixa*, València, 1991.

COROMINES, Joan: *Diccionari Enciclopèdic i Complementari de la Llengua Catalana* (DECLC o Coromines), Barcelona, 1983-1991.

Diccionario de la Lengua Española, Real Academia Española, 1984 (20 ed.).

ESCRIG, Josep: *Diccionario Valenciano-Castellano*, Valencia, 1887, 3.ª ed., editat per C. Llombart (Escrig-Llombart), edició facsímil, València, 1989.

LAMARCA, Lluís: *Ensayo de un Diccionario Valenciano-Castellano*, Valencia, 1839 i 1842.

RUBIERA, Maria Jesús: *Actes del IX Col·loqui Internacional de l'AILLC. Alacant-Eix, 1991* (en premsa).